

LBRIS

We know
books

CLAUDE

LÉVI-STRAUSS

O călătorie inițiativă în căutarea omului

Delio Salottolo

LITERA

Bucuresti

<i>Detest călătoriile și exploratorii. Introducere</i>	7
Viața, operele și contextul istoric	13
Viața și operele lui Claude Lévi-Strauss	14
„Lada cu unelte“ a lui Lévi-Strauss: mulți maeștri, dar o sinteză inedită	20
<i>Lévi-Strauss față-n față cu el însuși: Și totuși, exist</i>	21
<i>Sociologie, antropologie, etnologie și etnografie:</i>	
<i>atâtea științe pentru un singur obiect de studiu, omul</i>	32
<i>Natură și cultură: incestul, schimbul și reciprocitatea</i>	35
Acea stranie ființă numită om	38
Paradoxul incestului	43
<i>De ce tabuul incestului a obsadat și obsedează</i>	
<i>în continuare studiile antropologice?</i>	45
Care e soluția? Schimbul și reciprocitatea	46
<i>De ce schimb de femei și nu schimb de bărbați?</i>	
<i>Critica feministă împotriva lui Claude Lévi-Strauss</i>	51
Ciudatul caz al căsătoriei între veri	52
<i>Interludiu: groaznică încâlceală a relației</i>	
dintre etnologie și istorie	57

Etnologia și istoria: o relație complexă - <i>partea întâi</i>	58
<i>Concepția lui Lévi-Strauss folosită de „neorasiști“?</i>	
<i>Paradoxurile concepției diferențelor</i>	67
Etnologia și istoria: o relație complexă - <i>partea a doua</i>	69
Totemuri, vraci și șamani: gândirea sălbaticilor	
și viziunea lor despre lume	75
Iluzia totemismului	77
„Sălbaticii“ sunt precum nevroticii și copiii? Teoria lui Freud	84
<i>Prima parte: povestea vraciului care nu credea</i>	
în ocupația lui și alte relatări	86
<i>A doua parte: caverna lui Muu</i>	
și funcția tratamentului șamanic	94
Inginerie și <i>bricolaj</i>	99
Mitologii: <i>trickster</i> și alte structuri	107
Funcția mitului	108
Raportul dintre dimensiunea mitică	
și dimensiunea ritualică	115
<i>Categoriile obișnuite ale gândirii eșuează. Concluzie</i>	119
<i>Bibliografie</i>	127
<i>Cronologie</i>	129
<i>Indice de autori și termeni</i>	141

Viața, operele și contextul istoric

Contextul istoric în care a trăit Claude Lévi-Strauss e reprezentat de cel mai complex și contradictoriu secol din istoria umană. Parcursul existențial și intelectual al antropologului s-a desfășurat de-a lungul întregului secol XX, iar în lunga sa viață a ajuns să se lovească și de marile probleme ale vremii. Cât a trăit, Claude Lévi-Strauss a simțit pe propria piele discriminarea față de evrei și doar datorită anumitor reprezentanți ai comunității științifice a reușit să scape de deportare; a abordat marile probleme intelectuale și etice de după al Doilea Război Mondial, intervenind în repetate rânduri în chestiunea decisivă a rasismului; a fost implicat în cel mai avansat stadiu al antropologiei și în ceea ce pentru unii a reprezentat revoluția sa epistemologică. A întrevăzut marile probleme ale globalizării înainte ca aceasta să devină o realitate, apoi, când s-a concretizat, a vrut să intervină din nou, deși era deja foarte în vârstă, subliniind în 2005, la peste 96 de ani, care erau grijile lui în ceea ce privește viitorul: cumplita și tulburătoarea dispariție a speciilor animale și starea de otrăvire morală în care trăiesc oamenii. Când nu mai avea mult de trăit,

LEBRIS

We know
books

antropologul își saluta publicul spunând că e pe cale să plece dintr-o lume pe care nu mai reușește s-o iubească.

Viața și operele lui Claude Lévi-Strauss

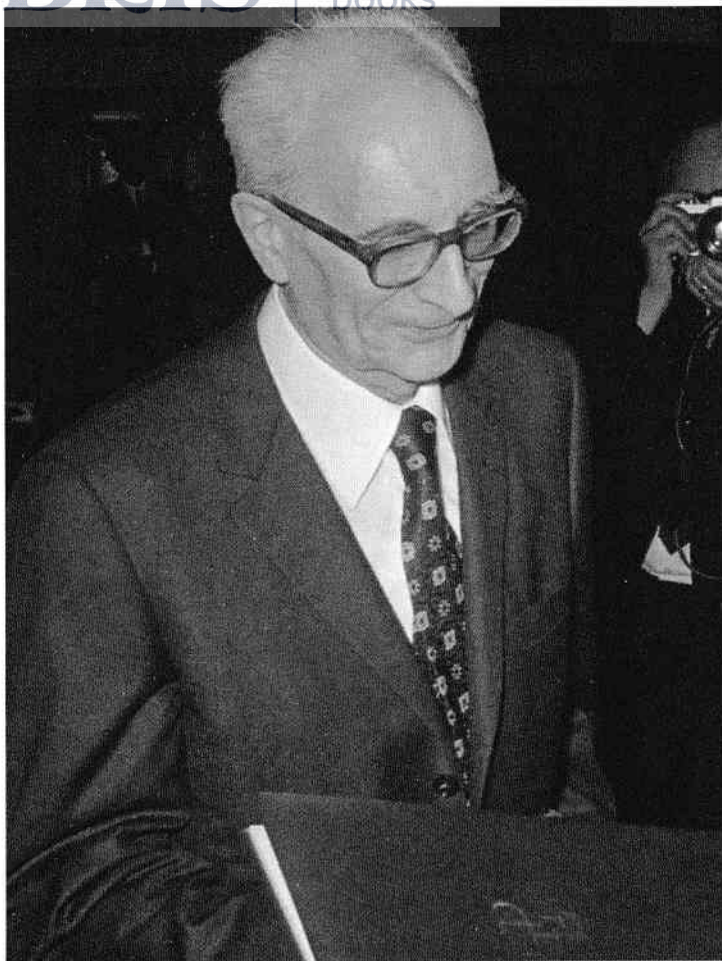
Claude Lévi-Strauss s-a născut la Bruxelles pe 28 noiembrie 1908. Tatăl său, Raymond Lévi, era un pictor puțin cunoscut căruia îi plăcea să-și adauge „Strauss“ la numele de familie. În schimb, mama lui se numea Emma Lévi și era verișoara tatălui. Amândoi erau de origine alsaciană și se aflau la Bruxelles într-o scurtă călătorie.

Când familia s-a întors la Paris, micul Claude și-a început primele studii în timp ce ai lui treceau prin mari dificultăți financiare. Fotografia înlocuia din ce în ce mai mult pictura ca expresie artistică, iar tatăl său se chinuia tot mai tare să-și găsească stilul și să-și vândă „arta“. Tot pe atunci a izbucnit și Primul Război Mondial, iar micul Claude s-a refugiat împreună cu mama sa la tatăl Emmei, rabinul sinagogii din Versailles.

Adult fiind, antropologul își va aduce deseori aminte de atmosfera familială și de faptul că mai ales datorită învățăturilor și sensibilității tatălui s-a simțit condus înspre analiza dimensiunii „estetice“ a problemelor antropologice.

În ceea ce privește dificila juxtapunere dintre necesitatea caracterului științific al antropologiei și atitudinea „etică“ a lui Claude Lévi-Strauss, a rămas celebru un episod amuzant care s-a petrecut în locuința lui Franz Boas, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai etnografiei americane, dacă nu chiar unul dintre „maestrii“ săi indiscutabili. La un moment dat, tânărul Claude a vrut să-și exprime admirația pentru un cufer aflat în apartamentul bătrânului antropolog (și, totodată, să-l

LEBRIS

We know
books

Claude Lévi-Strauss

măgulească pe acesta), un cufăr aparținând populației kwakiutl, care era deosebit de ornamentat și meșteșugit. Astfel, Lévi-Strauss s-a lansat în niște observații pătimase de natură estetică, dar a fost oprit în mod peremptoriu de bătrânul Boas, care i-a răspuns spunându-i că nu era nimic de mirare și că până la urmă indigenii kwakiutl nu erau decât niște indieni ca toți

ceilalți. În vreme ce Franz Boas era genul de cercetător puritan care căuta mereu noi elemente și compara mereu date și achiziții noi într-o manieră rece și detașată, având atitudinea tipică a savantului aflat în fața unor rezultate complexe în urma unui experiment efectuat în laborator, fără niciun interes sau „aplecare” către sentimentele suscitade de creația artistică, Lévi-Strauss a încercat mereu să dovedească importanța acestei dimensiuni simbolice și culturale pentru cunoașterea aprofundată a realităților diferitelor grupuri de oameni. Această trăsătură a moștenit-o de la tatăl lui. Acestuia îi făcea plăcere să-i dăruiască timbre japoneze pentru rezultatele sale școlare, după cum relatează antropologul.

Tânărul Claude își urmează studiile, mergând mai întâi la liceul Janson-de-Sailly și apoi la Condorcet. În această perioadă, întâlnirea cu un tânăr socialist îl apropie de politică: viitorul antropolog devine militant de stânga, intră în Partidul Socialist Francez (care pe atunci se numea Section française de l'Internationale ouvrière) și pentru o vreme începe să cultive ideea că viitorul său ar putea fi reprezentat de lupta politică, dacă nu chiar de o carieră în această direcție.

În 1931 obține la Sorbona așa-numita *agrégation* în filosofie, iar în 1932 se căsătorește cu Dina Dreyfus, femeia care-l va iniția în studiile antropologice. Până una-alta, ajunge profesor de filosofie în cadrul liceelor franceze. Tocmai în timp ce-și desfășura (cu oarecare dificultate) această profesie, a primit faimosul apel telefonic de la Célestin Bouglé: era anul 1934, iar tânărul Claude a hotărât să participe la expediția universitară, urmând să plece cât mai repede spre Brazilia.

Între 1935 și 1936 are loc prima lui expediție printre indigenii din Brazilia și mai ales printre populațiile Bororo și Caduveo. În 1938, o a doua expediție se va desfășura și ea în condiții

foarte precare, iar de această dată antropologul îi va întâlni pe indigenii Nambikwara. Pe parcursul expediției, soția sa, Dina, și alți cercetători s-au îmbolnăvit, așa că au fost nevoiți să se întoarcă, în timp ce Lévi-Strauss a mers mai departe către inima Braziliei, întâlnind alte populații și grupuri de indigeni, printre care Tupi Kawahib. Când s-a întors în Franța, și-a găsit țara schimbată: cumplita amenințare a Germaniei naziste începea să se răspândească în Europa, iar Claude, după divorțul de Dina și după ce și-a pierdut locul de muncă din cauza legilor rasiale, hotărăște în 1941 să plece din Franța și să se mute la New York, refugiul atât de multor intelectuali evrei care fugeau din Europa. Aici își aprofundează studiile, colaborează cu New School for Social Research, îl cunoaște pe lingvistul Roman Jakobson (un eveniment fundamental pentru elaborarea abordării sale teoretice), iar în 1942 devine *speaker* oficial al rezistenței franceze, intrând în organizația generalului de Gaulle, *France libre*.

După ce se întoarce în 1944 în Franța, pleacă în următorul an din nou în Statele Unite, unde își definitivează cercetările pentru prima sa carte importantă, cea care avea să-l transforme în tânăra speranță a antropologiei. Astfel, în 1949 își publică prima capodoperă și lucrare de referință din domeniul antropologiei secolului XX: *Structurile elementare ale rudeniei*.

În 1946 se căsătorește din nou, de această dată cu Rose-Marie Ullmo. În 1954, după un nou divorț, se va căsători pentru a treia oară, cu Monique Roman. În 1952, scrie un eseu scurt, dar dens, despre problema rasismului, intitulat *Rasă și istorie*. Lucrarea va fi inclusă într-o serie de broșuri cerute de UNESCO, așa încât una dintre retele secolului XX să fie combătută în mod clar și neechivoc, anume acel „rasism“ biologic care a aruncat lumea în abisul celui de-Al Doilea Război Mondial.

1955 este anul în care Lévi-Strauss dă la tipar *Tropice triste*, o lucrare parțial mărturie etnografică, parțial reflecție filosofică și autobiografică. Este vorba despre cartea care-l va face cunoscut pe cercetător și în afara mediului științific, restrâns, al antropologiei. La scurt timp, datorită acestei cărți extraordinare, Lévi-Strauss devine un intelectual extrem de cunoscut, poate cel mai cunoscut din afara Franței. Și 1958 este un an decisiv: antropologul francez hotărăște să adune laolaltă mai multe eseuri pe care le-a scris de-a lungul anilor precedenți și să le publice în culegerea *Antropologia structurală*. Este vorba despre opera care pune bazele teoretice ale concepției sale și care este studiată și aprofundată și în zilele noastre, stârnind ocazional fie noi critici, fie noi laude.

În 1959 este numit profesor de antropologie socială la *Collège de France*, o instituție foarte originală, din moment ce nu emite diplome, ci este proiectată tocmai pentru a forma echipe de cercetători pentru studierea unor probleme de natură foarte diferită. În 1961 fondează, alături de Émile Benveniste și Pierre Gourou, revista *L'Homme*, care va deveni foarte repede un reper pentru toți cei care intenționează să abordeze antropologia și etnologia din punct de vedere interdisciplinar.

Anii '60 și începutul anilor '70 îl vor găsi pe Lévi-Strauss ocupat cu redactarea cvadrilogiei *Mitologice*, dedicată studiului miturilor populațiilor indigene din America (volumele care compun această operă monumentală sunt: *Crud și gătit*, *De la miere la cenușă*, *Originea manierelor la masă* și *Omul gol*). După cum urmează să vedem, este vorba despre un proiect îndrăzneț și nebunesc, anume tentativa de a înțelege, pornind de la o cantitate uriașă de date, structurile fundamentale ale modului pe baza cărora funcționează mintea și gândirea umană. În 1973, Lévi-Strauss devine membru al Academiei Franceze, lucru care suscită reacții de stupeoare, precum și atacuri: nu puțini sunt antropologii care nu-i urmează metodele și, mai mult, îl critică din plin.

LBRIS

We know
books

Ulterior, se dedică din nou studiului miturilor și publică o serie de opere care abordează această temă: *Mit și semnificat* (1978), *Olarul gelos* (1985) și *Istoria Lynxului* (1991).

În 1992 părăsește postul de profesor de la *Collège de France*, deși continuă să publice constant eseuri și să intervină în revista fondată de el cu treizeci de ani înainte, *L'Homme*, continuând să se exprime în dezbaterile legate de problematica „rudeniei”, subliniind că problemele și soluțiile vehiculate de el în urmă cu mai bine de jumătate de secol sunt în continuare vii și discutate în mediul academic și științific. În mai 2008 se ocupă de o selecție a operelor sale în cadrul prestigioasei colecții *Bibliothèque de la Pléiade* aparținând editurii Gallimard, iar în același an, pe 28 noiembrie, odată cu împlinirea vârstei de o sută de ani, desfășoară nenumărate activități la Paris și în principalele centre de cercetare. Însuși președintele Franței de atunci, Nicolas Sarkozy, îl vizitează pe centenarul veșnic lucid ca să discute despre viitorul societății și al lumii noastre.

Marele intelectual se stinge din viață într-o zi de vineri, pe 30 octombrie 2009, iar moartea sa este anunțată abia câteva zile mai târziu, așa încât ceremonia funerară să aibă loc într-un cadru cât mai intim. Într-un interviu din data de 4 noiembrie 2009, când vestea morții lui tocmai fusese făcută publică, Françoise Héritier, cea care îi dusesese mai departe studiile și rolul în cadrul *Collège de France*, scria aceste cuvinte:

Am descoperit cu stupeoare că existau lumi care nu se comportau ca a noastră. Însă am descoperit și că în spatele acestei aparente diferențe, în spatele acestei rupturi radicale de propria noastră realitate, se puteau descoperi elemente cognitive comune. Astfel, am devenit conștienți atât de diferențe, cât și de universalitate. Aceasta este moștenirea sa principală, în continuare de

LEBRIS

We know
books

actualitate și acum: suntem cu toții foarte diferiți, într-adevăr, dar putem să ne înțelegem, fiindcă structurile noastre mentale funcționează în același fel [...]. Sigur, în raporturile personale a fost o persoană prietenoasă și de încredere, care i-a protejat mereu pe cei și pe cele care au lucrat alături de el. Dar nu a acceptat niciodată să se apropie de cineva. Avea o privire de elefant, cu ochii lui mici și sfredelitori care te dezbrăcau din cap până-n picioare. Când te aflai față-n față cu el, te dezagregai pur și simplu, era nevoie de mult curaj ca să-ți revii. În afară de membrii familiei sau de colegii de școală, or fi existat persoane care să vorbească la pertu cu Lévi-Strauss? Eu mă îndoiesc.²

„Lada cu unelte“ a lui Lévi-Strauss: mulți maestri, dar o sinteză inedită

O trăsătură fundamentală a concepției lui Claude Lévi-Strauss este că a constituit o sinteză absolut originală a tuturor școlilor de sociologie și antropologie importante ale începutului de secol XX: pe de o parte, concepția lui nu putea să nu pornească de la tradiția sociologiei franceze, inițiată de Comte și care-i avea pe Durkheim și Mauss drept cei mai de seamă reprezentanți; pe de altă parte, dezgustul său față de abstracțiile și constructele teoretice care se plasau foarte „sus“ nu putea să nu conducă înspre o reorientare către tradiția etnografică anglo-saxonă care-l avea pe Boas drept reprezentant de căpătâi. În acest cadru deja destul de variat, principala trăsătură de originalitate a lui Lévi-Strauss constă în faptul că a făcut toate aceste tradiții să dialogheze între ele cu cele mai avansate teorii

² F. Héritier, „Claude Lévi-Strauss était 'un passeur exceptionnel'“, *Le Monde*, Fr, 4 noiembrie 2009. Traducerea ne aparține. (n.a.)

LBRIS

We know
books

ale lingvisticii moderne precum într-un concert polifonic, totul datorită faptului că voia să înțeleagă cele mai exotice culturi umane. Întâlnirea cu Jakobson, un lingvist extrem de cunoscut și ale cărui studii au fost hotărâtoare pentru dezvoltarea propriei discipline, a reprezentat fără îndoială etapa fundamentală a demersului intelectual al lui Lévi-Strauss, acel element lipsă și imposibil de obținut, care-i lipsea pentru a putea clădi pe baze „științifice“ o reflecție antropologică insolită și inovativă. Așadar, e nevoie să analizăm ceea ce am putea numi „lada cu unelte“ a lui Lévi-Strauss, iar pentru acest lucru trebuie să pornim tot de la acea faimoasă călătorie în Brazilia.

Când Lévi-Strauss a ajuns în Brazilia, și-a dat seama imediat că era văzut drept tânărul urmaș al tradiției franceze, un exponent aprig al sociologiei care l-a avut pe Durkheim drept părinte fondator. Însă antropologul plecase din Franța tocmai fiindcă i se părea că această tradiție era mult prea teoretică și ancorată în abstractizare. În schimb, el căuta relația directă cu natura lucrurilor în contactul cu grupurile umane și realitățile individuale, în observarea și participarea activă, o nouă cale de înțelegere și un nou mod de a concepe cercetarea.

Lévi-Strauss față-n față cu el însuși: Și totuși, exist

Și totuși, exist. Desigur, nu ca individ; căci ce sînt oare, sub acest raport, decît miza – pusă de fiecare dată sub semn de întrebare – a luptei între o altă societate, formată din cîteva miliarde de celule nervoase adăpostite în termitiera craniului și trupul meu care-i servește drept robot? Nici psihologia, nici metafizica, nici arta nu mai pot fi pentru mine un refugiu; sînt mituri expuse, de acum înainte, și din interior, unei sociologii

LEBRIS

We know
books

de alt gen, care se va naște într-o zi și nu le va fi mai favorabilă decât cea dinainte. Eul nu e numai detestabil, el nu-și mai află locul între noi și nimic. Iar dacă pînă la urmă optez pentru acest „noi”, deși e doar o aparență, o fac pentru că nu am de ales decât între această aparență și nimic exceptînd autodistrugerea, act care suprimă însăși posibilitatea opțiunii. Or, e suficient să aleg pentru ca prin însăși această alegere să-mi asum, fără rezerve, condiția mea de om. Eliberîndu-mă astfel de un orgoliu intelectual a cărui deșertăciune e comparabilă cu cea a obiectului său, accept, totodată, să-i subordonez pretențiile condițiilor obiective ale descătușării unei mulțimi de oameni lipsite de posibilitatea unei astfel de alegeri.

După cum un individ nu este singur în grup, după cum o societate nu e singură printre celelalte, omul nu e singur în Univers. Cînd curcubeul culturilor omenești se va fi pierdut în vidul creat de furia noastră, cît timp vom exista și va exista o lume, acest arc fragil care ne leagă de inaccesibil se va menține, arătîndu-ne calea cea opusă sclaviei; cale a cărei contemplare poate oferi omului, cînd n-o parcurge, singura favoare pe care o merită: aceea de a putea zăbovi în cale, de a-și reține impulsul care-l îndeamnă să astupe, una după alta, fisurile apărute în zidul necesității și să-și desăvîrșească opera, zăvorînd în același timp propria-i închisoare; favoarea la care rîvnește orice societate, indiferent de credințele sale, de regimul său politic, de nivelul de civilizație; care reprezintă răgazul, plăcerea, odihna și libertatea sa; șansă de o importanță vitală pentru viață, posibilitate de a se detașa, de a surprinde – adio oameni primitivi! adio călătorii! – în scurtele intervale cînd specia noastră suportă să-și întreprună activitatea de stup, esența a ceea ce a fost și continuă să fie, dincolo de gîndire și dincolo de societate: în contemplarea unui mineral mai frumos decât toate operele noastre; într-un parfum, mai subtil decât cărțile noastre, respirat în pötirul unui crin; sau într-un clipit de ochi în care intră răbdare, seninătate și îngăduință reciprocă și pe care, uneori, printr-o înțelegere tacită, îl poți schimba cu o pisică.³

³ C. Lévi-Strauss, *Tropice triste*, op. cit., pp. 430-431, (n.tr.)